

«پارک – دروازه‌های» ورودی شهر و ساماندهی نواحی حاشیه کلان شهرها

چکیده | هدف از پژوهش حاضر، پررنگ کردن نقش دروازه‌های ورودی شهرها با توجه به امکانات موجود در حاشیه آنها و تأکید بر پارک‌های حاشیه‌ای است. نمونه موردی مقاله، پارک جنگلی سرخه‌حصار است. بر این اساس پس از بررسی‌های انجام شده و اثبات نقش دروازه‌ای جهت استقرار دروازه در این محدوده و توزیع پرسشنامه، سایت مورد نظر، تحلیل و بررسی و از طریق ماتریس لیکرت بر مبنای مکتب بیونیک دو محدوده در حواشی پارک جنگلی سرخه‌حصار در نظر گرفته شد. مساحت ضلع جنوبی در نظر گرفته شده جهت استقرار دروازه ۹۰۴۴۲ و مساحت ضلع شمالی ۱۵۴۲۲ مترمربع است. طرح کلی پلان دروازه شبیه یک پرده با بال‌های باز است و طرح دروازه شبیه نمایی از یک طرح فانتزی از قوچ است. فضاهای در نظر گرفته شده جهت استقرار دروازه، فضاهای مربوط به کمپینگ، استراحت و اتراق، اقامتگاه، تعمیرگاه، پمپ بنزین، پیاده راه رستوران، نگهبانی و مواردی از این دست است.

واژگان کلیدی | پارک، پارک حاشیه‌ای، دروازه ورودی، پارک سرخه‌حصار، بیونیک.

فرانک کلابی

کارشناس ارشد طراحی شهری،
دانشگاه آزاد اسلامی قزوین.

faranakkolabi@yahoo.com

منوچهر طبیبیان

دکتری شهرسازی، دانشگاه تهران.

tabibian@ut.ac.ir

فضای عمومی مطلوب در خلال زندگی روزمره

هدف از پژوهش حاضر، پررنگ کردن نقش دروازه‌های ورودی شهرها با توجه به امکانات موجود در حاشیه آنها و تأکید بر پارک‌های حاشیه‌ای است. در نظر گرفتن پارک به عنوان دروازه علاوه بر زیبایی بصری، از جنبه‌های زیست‌محیطی نیز قابل توجه است. حوزه نفوذ در نظر گرفته شده برای این پژوهش در سطح شهری و ملی است.

فرضیه پژوهش

پارک جنگلی سرخه‌حصار در حاشیه شرق تهران می‌تواند نقش دروازه ورودی شهر تهران را بازی کند و می‌تواند برای این پارک، عنوان پارک - دروازه را به کار برد.

روش تحقیق

رویکرد کلی این پژوهش به صورت توأمان کمی، کیفی و از نوع توصیفی - پیمایشی است که در دو بخش مطالعات اسنادی و میدانی انجام گرفته است. روش میدانی برمبنای نمونه‌گیری خواهد بود و جامعه آماری این تحقیق، بهره‌برداران (عابریین، ساکنین و شاغلین) پارک جنگلی سرخه‌حصار و حوزه نفوذ آن هستند. ابزار استفاده‌شده در این پژوهش شامل دو بخش است؛ بخش اول مربوط به جمع‌آوری مطالب است که در این پژوهش از «پرسشنامه» استفاده گردیده است و بخش دوم مربوط به تجزیه و تحلیل مطالب است که از «روش لیکرت» استفاده خواهد شد. طیف لیکرت از پنج قسمت مساوی تشکیل شده است و محقق متناسب با موضوع تحقیق تعدادی گویه در اختیار پاسخگو قرار می‌دهد تا گرایش خود را درباره آن مشخص نماید. طیف از گرایش کاملاً موافق تا گرایش کاملاً مخالف کشیده می‌شود.

ورودی

«مبادی ورودی شهرها، مجراهایی بر روی زمین هستند که امکان ورود به شهر از طریق وسایل نقلیه موتوری را فراهم می‌آورد» (ابلقی و پورجوهری، ۱۳۸۵: ۶۶). «نحوه ورود به هر فضا، یا به عبارتی ورودی هر فضا، همواره در ذهن افراد جایگاه ویژه‌ای دارد؛ ورودی هر فضا، اولین

مقدمه | در گذشته «دروازه» مفهومی برابر با عبور از یک فضای بیرونی و ورود به یک فضای درونی داشته است و عموماً با مفهوم رسیدن یا حس رسیدن پیوند خورده و ارائه می‌شده. امروزه ممکن است حس رسیدن با دروازه نشان داده نشود، اما القای حس رسیدن، از بیرون یک مجموعه به صورت تدریجی شکل گرفته و از نظر روانی امنیت خاطر مسافر را بیشتر می‌کند. در نتیجه امروز دروازه به معنای عام آن مورد توجه نبوده و به صورت خاص هر حالتی را شامل می‌شود که به انسان حس رسیدن را منتقل کند. این احساس می‌تواند با رنگ، بو، بنا، جداره، نما، یک فضای ویژه، یک نماد و غیره نشان داده شود.

با این تفاسیر و با توجه به مبانی نظری حاکم بر مفهوم دروازه که از در شهرهای ایرانی حضور داشته است، این پژوهش قصد دارد پارک جنگلی سرخه‌حصار را در حکم یک دروازه طبیعی برای شهر تهران در نظر بگیرد و با ایجاد فضاهایی در حاشیه پارک و مسیرهای دسترسی عبوری از این پارک، این نقش را پررنگ‌تر جلوه دهد. از آنجا که اساس شکل‌گیری دروازه، در امتداد یک مسیر صورت می‌گیرد و با توجه به این نکته که این پارک در طرح‌های جامع و تفصیلی شهر تهران، به صورت حاشیه‌ای در نظر گرفته شده است؛ به نظر می‌رسد پارک جنگلی سرخه‌حصار ویژگی‌های ایفای نقش دروازه را برای ورودی شرق تهران دارد.

پارک سرخه‌حصار در حکم یک فضای زنده قابل بررسی است. بنابراین مکتب در نظر گرفته شده در نسبت با طراحی و مطالعات آن، مکتب بیونیک با زیستارشناسی است. بیونیک علم سیستم‌هایی است که شالوده و پایه تمام سیستم‌های زنده‌اند. در طراحی‌های آینده در این علم سعی از طبیعت الهام گرفته می‌شود.

این مقاله به دنبال ارتقاء نقش دروازه‌های ورودی شهری است؛ به نحوی که فضایی جدید به نام پارک - دروازه خلق شود. پارک - دروازه عنوانی است که صرفاً برای پارک‌های حاشیه شهری که در جایگاه ورودی شهرها هستند استفاده می‌شود و در این پژوهش به اثبات وجود آنها خواهیم پرداخت.

و استدلالش این بود که خفاش دارای بال کاملاً پوشیده‌ای است که هوا را از خود عبور نمی‌دهد و بال خفاش را پوستی پرده مانند پوشانده است که آن را تقویت می‌کند (همان). «اهمیت زیاد بیونیک به دلیل بینرشته‌ای بودن آن است. در این زمینه محققان از استخراج ایده‌های زیست‌شناسی و طبیعت و به کار بردن آنها برای راه‌حل‌های مهندسی تمام علوم سود می‌جویند» (منصوریان، ۱۳۸۲: ۳).

«بیونیک، به معنای زیستارشناختی یا به کارگیری اندام‌های ساختگی طبیعت، اولین بار توسط دانشمند آمریکایی جک ای. استیل در سال ۱۹۵۹ بکار برده شد. او بیونیک را علم سیستم‌هایی که شالوده و پایه تمامی سیستم‌های زنده‌اند، می‌داند. (باوندیان، ۱۳۸۷ b: ۳). «بیونیک یا علم بررسی نظام حیات جانداران، امروزه به عنوان یکی از سه علم برتر جهان (IT, nano, bionic) معرفی شده است. یکی از اولین موارد استفاده از آفرینش‌های طبیعی در معماری، مربوط به سال ۱۸۵۱ در ساختمان قصر بلورین در نمایشگاه لندن توسط جوزف پاکستن است» (نعلینی، ۲۰۰۸: ۱۱).

معماری بیونیک^۱

«معماری بیونیک علمی است که به الهام یابی فنی از ساختمان‌ها، رفتارها و ارتباطات گوناگون عالم جانداران می‌پردازد. در زمینه معماری و ساخت با وسایل ساختمان نیز معماران و مهندسان از طبیعت بهره گرفته‌اند که از آن جمله می‌توان به شکل مارپیچ داخلی نوعی صدف به نام کونوس که برای طراحی خانه‌ها استفاده شده، اشاره کرد. بناها در معماری بیونیک یا معماری طبیعی یا با استفاده از مواد شکننده و ناپایدار ساخته می‌شوند یا از یک مکان طبیعی که در زمین یا صخره شکل گرفته استفاده می‌شده است» (ایرجی، ۱۳۸۸: ۱-۴) (تصویر ۱). «معماری بیونیک شاخه‌ای است که بیشتر با شکل طبیعی زمین هماهنگ است. در این شاخه از شکل سنتی، مستطیل و خطوط راست و موازی صرف نظر شده و به جای آن طرح‌های خود را از خطوط منحنی سازه‌های بیولوژیکال و طبیعت می‌گیرد» (راحت، ۱۳۸۹: ۶-۷)؛ (تصویر ۲).

مکانی است که با حضور در آن خصوصیات کلی فضا، آداب‌ورسوم، حد خصوصی و عمومی بودن و سایر ویژگی‌های فضا کشف می‌شود. به واقع با تمهید ورودی برای یک فضا، آن فضا برای ساکنانش هویت می‌یابد، تقویت می‌شود، نشانه‌گذاری شده و زنده‌تر نمایان می‌شود» (الکساندر، ۱۳۸۷: ۷۱۱). «در گذشته نخستین تصویری که از هر شهر در ذهن مسافرن نقش می‌بست، ورودی آن بود. پس از مدت‌ها گذر از میان بیابان یا کوهستان، با رسیدن به مزارع و باغ‌های اطراف شهر کم‌کم احساس نزدیک شدن به یک مجتمع زیستی به فرد دست می‌داد. با عبور از بین آنها، مسافر به دروازه می‌رسید که چون در میان باروی شهر جای داشت، مدخل شهر محسوب می‌شد. وجود دروازه بیشتر جنبه‌ای نمادین داشت و احساس ورود به شهر از مدت‌ها پیش و به محض نمایان شدن سواد شهر و مزارع و باغ‌های اطراف آن در مسافر برانگیخته شده بود. در واقع جایی که ردپای دخل و تصرف متمرکز انسان در محیط طبیعی نمودار می‌گشت، مقدمات ورود فراهم می‌شد و شهر خارج از دروازه‌اش به استقبال مسافر می‌آمد» (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۹). «امروزه اگرچه به دلیل گسترش تکنولوژی، رشد شبکه‌های ارتباطی سهولت ارتباطات بین مناطق مختلف تا حد زیادی فراهم شده است، ولیکن در زمینه تأمین محیطی مناسب برای مردم، مفهوم ورودی و خروجی شهرها به جهت حل مسائل ترافیکی تا حدود زیادی کم‌رنگ شده است» (ظاهری، ۱۳۸۰).

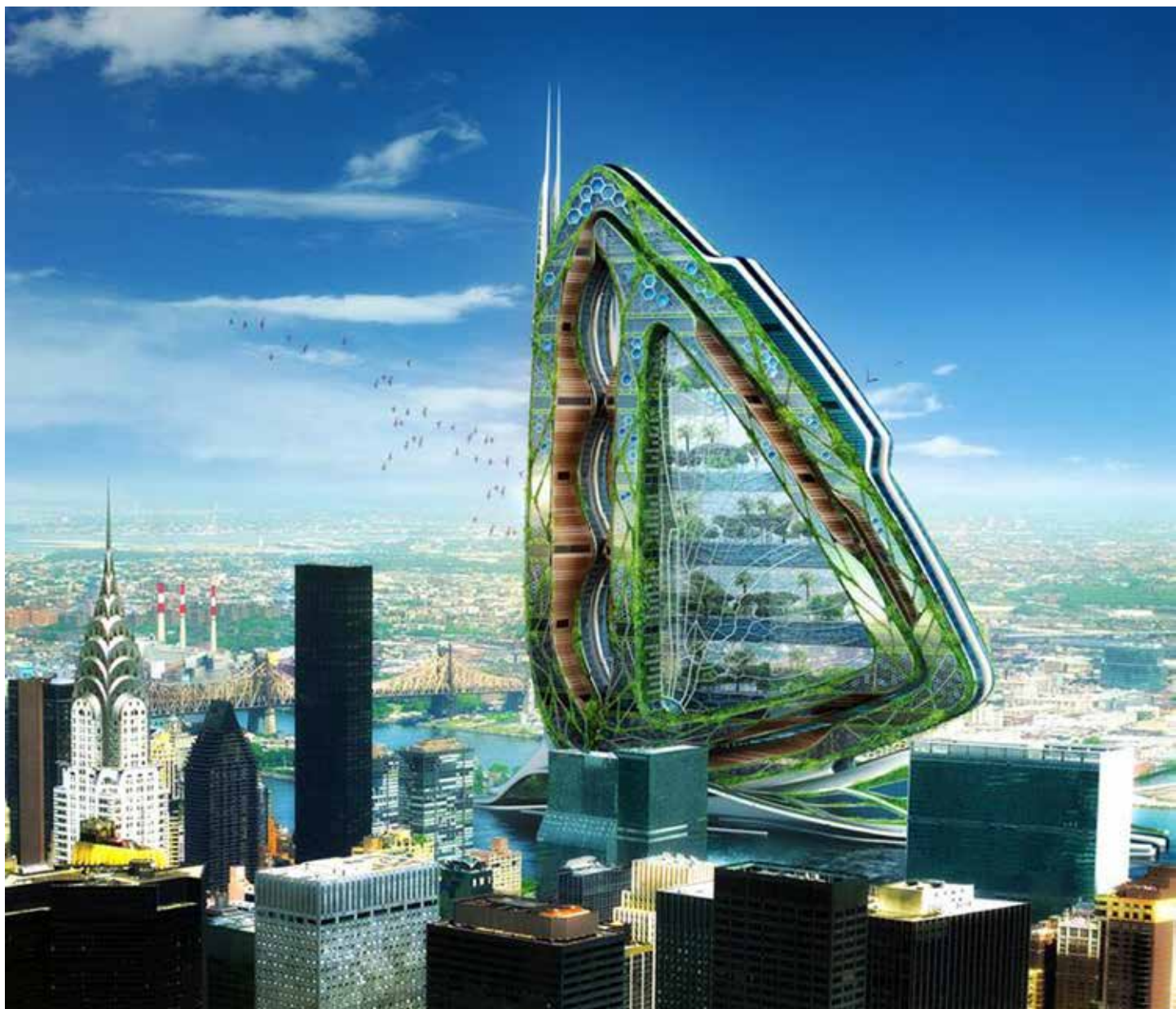
بیونیک (زیستارشناسی)

«در جریان همایشی در اوهایو، برای اولین بار واژه بیونیک ساخته شد. واژه بیونیک و نزدیکی آن به بیولوژی در ذهن ما این فکر را ایجاد می‌کند که این علم در ارتباط با موجودات زنده است. بیونیک علم سیستم‌هایی است که شالوده آنها سیستم‌های زنده هستند. انسان کاشف طبیعت و عامل برقراری تداوم و پایداری آن است (باوندیان، ۱۳۸۷ a: ۱).

یکی از بهترین طرح‌های شناخته‌شده از علم بیونیک اثر لئوناردو داوینچی نقاش معروف بود که ماشین پرنده را براساس ساختمان بدن خفاش طراحی کرد

تصویر ۱: برج کاکتوس رتردام هلند بر اساس معماری بیونیک طراحی شده است.
مأخذ: http://www.archiportale.com/news_architettura/11/2006/

تصویر ۲: طرح برج سنجاک نیویورک بر اساس معماری بیونیک و الهام گرفته شده از بال سنجاک است.
 مأخذ: <http://www.tuvie.com/dragonfly-a-metabolic-farm-for-new-york-city-in-the-future>

نمونه موردی و یافته‌های پژوهش

قرار گرفته است. وسعت منطقه مورد مطالعه با احتساب حوضه‌های آبخیز آن ۱۷/۳۱ کیلومترمربع و مساحت محدوده پارک ۵۴۰/۱۴ هکتار بوده، حداکثر ارتفاع آن ۱۸۸۱/۹ متر و حداقل ارتفاع آن ۱۲۸۸/۶ متر است. متوسط ارتفاع وزنی آن از سطح دریا ۱۴۷۷/۶ متر است. نقشه ۱ موقعیت پارک سرخه‌حصار و کاربری‌های اطراف آن را نشان می‌دهد» (شرکت جهاد تحقیقات آب و آبخیزداری، ۱۳۸۲: ۵).

«پارک جنگلی سرخه‌حصار در شهر تهران واقع شده است. این پارک از جمله پارک‌های جنگلی شهر تهران است که در محدوده حریم منطقه ۱۳ از مناطق ۲۲ گانه شهرداری تهران و در ناحیه ۴ این منطقه قرار گرفته است. منطقه مورد مطالعه در شرق شهر تهران و در محدوده جغرافیایی بین ۳۰ تا ۵۱ تا ۳۵ طول شرقی و ۴۲ تا ۳۵ ۴۴ عرض شمالی

شماره گویه	گویه- عبارت امتیاز	کاملاً موافق % ضریب (۵)	موافق % ضریب (۴)	بی نظر % ضریب (۳)	مخالف % ضریب (۲)	کاملاً مخالف % ضریب (۱)
۱	ورودی، تأکید بر گذار و انتقال	۵۰	۴۵	۰	۳	۲
۲	ورودی به مثابه منتقل کننده آگاهی و اطلاعات	۱۰	۵	۱۵	۵۰	۳۰
۳	ورودی به مثابه توقفگاه	۶۱	۳۳	۲	۳	۱
۴	ورودی به مثابه حلقه واسط در گذر از دو فضای متفاوت	۵۹	۲۸	۸	۵	۰
۵	ورودی به مثابه مرز جدایی شهر از حومه (شروع شهر و اتمام حومه)	۷۳	۲۴	۰	۳	۰
۶	ورودی به مثابه عنصر هدایت کننده	۴۴	۴۱	۴	۸	۳
۷	ورودی به مثابه نشانه شهری	۸۰	۱۸	۰	۱	۱
۸	ورودی، نقطه آغاز سازمان فضایی شهر(نقطه شروع استخوان بندی)	۶۵	۳۰	۵	۰	۰
۹	ورودی به مثابه منطقه امن	۲۳	۱۲	۱۱	۴۵	۹
۱۰	ورودی به مثابه نقطه فعال شهر از نظر اجتماعی و محل شکل گیری خاطرات جمعی	۲۶	۳۸	۴	۱۹	۱۳
۱۱	ورودی به مثابه تعریف کننده سلسله مراتب ورود	۴۲	۱۸	۸	۱۰	۲۲
۱۲	ورودی، انتقال حس معنوی	۰	۰	۵	۸۰	۱۵
۱۳	ورودی، میدان مهم شهری	۰	۰	۰	۹۹	۱
۱۴	ورودی محلی برای گذران اوقات فراغت	۵۷	۳۸	۴	۰	۱
۱۵	ورودی، فضای مبدل حرکتی	۳۲	۲۳	۲۷	۱۲	۶
۱۶	ورودی مکمل شهر	۵۷	۳۵	۲	۴	۲
مجموع امتیازات		۳۳۹۰	۱۵۵۲	۲۸۵	۶۸۴	۱۰۶
جمع امتیازات افراد کاملاً موافق + موافق × ضریب = ۴۹۴۲						
جمع امتیازات افراد مخالف و کاملاً مخالف × ضریب = ۷۹۰						
جمع امتیازات بی نظر × ضریب = ۲۸۵						

جدول ۱: تحلیل نقش‌های دروازه ورودی سرخه حصار بر اساس طیف لیکرت. مأخذ: نگارندگان (مأخذ اطلاعات پایه: قوام پور، ۱۳۸۸: ۷۸)

بر این مبنا، با توجه به نتایج کمی گرفته شده در خصوص نقش‌های دروازه بودن پارک سرخه حصار و اخذ امتیاز ۴۹۴۲ موافق در مقابل ۷۹۰ امتیاز مخالف، می‌توان نتیجه گرفت در حال حاضر پارک سرخه حصار می‌تواند نقش دروازه را به خود بگیرد و فرضیه اولیه ارائه شده در این خصوص اثبات می‌گردد. بنابراین: «پارک جنگلی سرخه حصار در حاشیه شرق تهران می‌تواند نقش دروازه ورودی شهر را پذیرا باشد و برای این پارک می‌توان عنوان پارک- دروازه را به کار برد».

پارک، آویزه جدید فکری مردم و مسئولین در جهت ماندگاری و استفاده از زمینه موجود در آنها برای تبدیل شدن به نشانه‌های شهری است. بنابراین نویسندگان خواستار تغییر نگاه مردم و مسئولین به کلان فضاهای حاشیه شهری به صورت پارک هستند. یعنی از قابلیت‌های موجود در آنها در جهت ایجاد تغییراتی برای نقش‌های خودشان استفاده شود. در این پژوهش هدف در قالب صورت مسئله بیان شده است. یعنی از پارک در جهت ماندگاری خودش استفاده کنیم.

نقشه ۳: طرح جانمایی عناصر در طرح دروازه سرخه حصار. مأخذ: نگارندگان.

پارک‌های حاشیه‌ای با هر عنوان و به هر وسیله، در جهت عدم اجازه ورود آنها به شهر و قالب شدن فضاهای شهری بر آنها، یکی از مسائل مهم و به‌روز در کلان‌شهرها و به ویژه «مادرشهر تهران» است. این پژوهش بر اساس مسائل بسیار مهم زیست‌محیطی شهر تهران که یکی از آنها اعتراض بر اقدامات جدید پایانه شرق و احاطه این مجموعه بر شرقی‌ترین قسمت‌های پارک سرخه حصار و همچنین بریده شدن درخت‌های حاشیه‌ای این پارک در لبه جنوبی بزرگراه شهید دوران، تنظیم شده است. شاید روش اتخاذ شده برای این پژوهش، راهکاری در جهت نگهداری از این کلان‌فضای حاشیه‌ای منطقه ۱۳ تهران است. با انجام این پژوهش «واژه‌های جدید» بر مبنای تحقیقات گسترده به وجود آمده است و آن عنوان (پارک- دروازه یا gate-park) است که تاکنون در هیچ منبع علمی یا پژوهشی به آن اشاره نشده است.

همین دلیل در حال حاضر نماد برنجی قوچ در کنار درب ورودی شماره ۱ پارک به صورت انتزاعی قرار داده شده است و همچنین این نماد به صورت دو قوچ با شاخ‌های پیچیده شده، در سردر ورودی محیط‌بانی منطقه حفاظت‌شده سرخه حصار و خجیر قرارداده شده است.

از مسائل بسیار مهم در جامعه امروز ایران، از بین رفتن و تخریب محیط زیست و به خصوص از بین بردن فضاهای سبز حاشیه‌ای و تبدیل آنها به فضاهای شهری است. در این میان علاوه بر مخاطرات زیست‌محیطی این تغییر و تحول، در جهت شهری شدن پارک‌های حاشیه‌ای، در اغلب موارد تنگ شدن عرصه بر فضاهای حاشیه‌ای را بعد از ورود به شهرها شاهد هستیم. حضور شهرک‌های مسکونی مانند شهرک زیتون، ایجاد شده در حاشیه پارک سرخه حصار شاهدهی بر این ماجراست. بنابراین نگهداری از حریم

گام برمی‌دارند، استقرار فضاهایی مانند اینکه از نظر اقتصادی هم به‌صرفه باشند برای ورودی شهرها لازم به نظر می‌رسد. پارک-دروازه‌ها از رشد شتابان شهر جلوگیری کرده و علاوه بر ارائه خدمات، در بلندمدت می‌توانند به نشانه‌های شهری تبدیل شوند. در نظر گرفتن پارک‌های حاشیه‌ای به صورت دروازه در جهت ماندگاری آنها، تبدیل این کلان‌فضاهای سبز به نماد و ایجاد و القای حس مکان به آنها، بهانه‌ای در جهت نگهداری این فضاها است.

جمع‌بندی | موضوع پارک-دروازه؛ تنها در خصوص پارک‌های حاشیه شهری که ارزش ماندگاری برای آیندگان دارند استفاده می‌شود. این واژه به صورت ضمنی در خصوص کلان‌فضاهای حاشیه شهرهای بزرگ استفاده می‌شود. در واقع می‌توان پارک‌های حاشیه‌ای را از طریق تزریق نقش دروازه به آنها، دارای وظایف جدیدی کرد تا ضمن ایجاد مانایی در طول زمان، به تدریج نشانه‌های شهری جدیدی در فضاهای حاشیه‌ای ایجاد شوند. از آنجا که شهرهای امروز در جهت رشد شتابان خود به سوی آینده

پی‌نوشت

۱. Bionic architecture

فهرست منابع

- ابلقی، علیرضا و پور جوهری، امیرحسین. (۱۳۸۵). تدوین اصول و معیارهای ساماندهی برای بازیابی یک فضای شهری فراموش‌شده. فصلنامه شهرسازی و معماری. ۱۶ (۵۳) : ۴۴.
- ایرجی، جواد. (۱۳۸۸). معماری بیونیک. قابل دسترس در : <http://www.rasekhoon.net/article/show-28395.aspx> تاریخ دسترسی ۱ خرداد ۱۳۹۳.
- باوندیان، علیرضا. (۱۳۸۷). زیستارشناسی ۱. قابل دسترس در : <http://www.bashgah.net/fa/content/show/> (تاریخ دسترسی ۳۰ خرداد ۱۳۹۳).
- باوندیان، علیرضا. (۱۳۸۷). زیستارشناسی ۲. قابل دسترس در : <http://www.bashgah.net/fa/content/show/> (تاریخ دسترسی ۱ خرداد ۱۳۹۳).
- پاکزاد، جهان‌شاه. (۱۳۸۵). راهنمای طراحی فضاهای شهری در ایران. تهران: شرکت طرح و نشر پیام سیما.
- راحت، علیرضا. (۹۸۳۱). آسمان‌خراش‌های آینده - معماری بیونیک. قابل دسترس در : <http://civiltect.com/?p=192> (تاریخ دسترسی ۱ خرداد ۱۳۹۳).
- شرکت جهاد تحقیقات آب و آبخیزداری. (۱۳۸۲). پروژه توسعه و ساماندهی پارک جنگلی چیتگر. تهران: گزارش مبانی نظری و تفکرات پروژه.
- ظاهری، مصطفی. (۱۳۸۰). بررسی ابعاد مؤثر در ترکیب منظر ورودی شهر از نقطه‌نظر برنامه‌ریزی شهری مورد مطالعه محور ورودی اصلی شهر قزوین (توبان قزوین-تهران). پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت مدرس.
- الکساندر، کریستوفر. (۱۳۸۷). زبان الگو. ترجمه: رضا کربلایی نوری. تهران: مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری وزارت مسکن و شهرسازی.
- منصوریان، علیرضا. (۱۳۸۲). مهندسی خلاقیت بیونیک و تحقیق و توسعه. تهران: چهارمین همایش مراکز تحقیق و توسعه صنایع و معادن.
- نعلینی، کورش. (۲۰۰۸). معماری بیونیک. قابل دسترس در : <http://p30city.net/showthread.php?t=3346> (تاریخ دسترسی ۳۰ خرداد ۱۳۹۳).